

Європейська економіка

Тереза БАЛЬ-ВОЗНЯК

**ПРИЧИНИ НИЗЬКОГО РІВНЯ
ІННОВАЦІЙНОСТІ
ПОЛЬСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ****Резюме**

Інноваційність розглядають як здатність до пошуку, пристосування та поширення нових рішень, втілення яких приносить індивідуальні й суспільні переваги в різноманітних аспектах людського буття. У цьому контексті інноваційність вимагає нового погляду, тобто визнання її за один із вимірів суб'єктності індивіда в економічному процесі. З огляду на це, автор статті намагається відповісти на такі запитання:

Як можна впливати на рівень інноваційності індивіда, не порушуючи природних процесів, суб'єктом яких є індивід?

Яким чином створити ситуацію, щоби кожен, незалежно від статусу та своєї ролі в суспільстві, ХОТІВ, УМІВ І ЗМІГ скористатися зі знання для ефективної реалізації інноваційних дій?

Як домогтися встановлення інноваційності індивіда на такому рівні, який би гарантував зростання інноваційності як конкретного підприємства, так і економіки загалом?

Яким чином можна поєднати ринкові механізми з допоміжною роллю держави в ділянці формування інноваційності, аби вони відповідали потребам глобальної, заснованої на знанні (знаннєвої, економіки знань) і людському капіталі економіки?

© Тереза Баль-Возняк, 2006.

Баль-Возняк Тереза, докт. екон. наук, ад'юнкт кафедри підприємництва, управління й економіки факультету управління й маркетингу Жешувської політехніки, Польща.

Актуальність теми зумовлює доволі низька інноваційність польських підприємств, що свідчить про відповідний рівень економіки загалом.

Ключові слова

Інновації; інноваційні процеси; економічна активність; суспільні, освітні та інфраструктурні механізми; інноваційність.

Класифікація за JEL: O31.

1. Вступ

Від початку першої промислової революції роль інноваційності як конкурентного фактора щоразу зростала. Проте особливого значення вона набула на етапі технократичної модернізації [1] та інформаційно-телекомунікаційної революції. Результатом модернізації є прискорений розвиток знанневої економіки (ЗЕ) і людський капітал.

Швидке поширення завдяки цим процесам технологічних, організаційних, споживчих стандартів і стилів життя є сучасним процесом розповсюдження інновації в глобальному масштабі. Інноваційність постає потребою вищого порядку, як з огляду на позиції країни, успішність індивіда, так і бізнесові цілі підприємців.

Тезу про інструментальний характер інноваційності щодо конкурентоспроможності сприйняли як теоретики, так і практики. Приймають її також і політики, що видно з документів стратегічного характеру (Лісабонська стратегія, Національний план розвитку Польщі, європейські рамкові програми, особливо 6-а й 7-а). Інноваційність розглядають як здатність до здійснення інновації. Інновації, окрім усталеного погляду на їх роль в економіці, вимагають нового підходу хоча б з огляду на те, що з одного з багатьох чинників суспільно-економічного розвитку вони стали його фундаментальними визначальними рисами (детермінантами).

Предтечею теорії інновації був австрійський економіст Йозеф Шумпетер (1883–1950 рр.), який, досліджуючи розвиток економіки, виокремив випадки впровадження істотних змін у виробництві, «нових комбінацій» виробничих факторів, які згодом здобули назву «інновації» і є «явищем, характерним для розвитку» – власне і є розвитком у розумінні Й. Шумпетера [2]. Інновації уможливають технічний прогрес [3], вплив якого на економічне зростання показав Роберт Солоу [4].

В умовах глобального капіталізму обмеження інновації лише виробничою сферою є невиправданим. Інновації становлять фундамент технічно-

го прогресу й розвитку високотехнологічного виробництва, але водночас спостерігаються й в інших ділянках [5] – суспільній, політичній, духовній, охорони здоров'я, а також знання (*entovation*). У результаті виникають нові дослідницькі проблеми, у т. ч. пов'язані з необхідністю цілісного охоплення, із залученням суб'єктного підходу. Сучасний етап розвитку людства (розбудова знаннєвої економіки й інформаційного суспільства) кореспондує з рефлексивною модернізацією, що вимагає нового типу організації (як форми колективного навчання), а також людини нового типу – яка мислить критично й творчо та здатна не лише до суперництва, а й до співпраці [6].

Інновації мають динамічний характер – це зміни, які відбуваються під впливом різноманітних змін і спричиняють відповідні зміни. Тому вони вимагають безперервного опису, з'ясування, відновлення, узагальнення й актуалізації знання. Попри велику кількість праць, поки що немає підстав говорити про вироблену, внутрішню цілісну теорію інновації. Однією з причин цього є потреба синтезування висновків різних наукових дисциплін, які займаються проблемами інновацій та інноваційності (як здатності їх здійснення).

Найбільше проблему інновацій та інноваційності студіює організаційно-управлінська наука. Ґрунт під розвиток досліджень заклав Пітер Друкер у праці «Інновація й підприємливість» (*Innovation and Entrepreneurship*) [7]. Внесок теорії організації й управління найліпше характеризують такі його слова: управління є наукою гуманітарною [8].

Відтак постає питання: чи в сучасному процесі управлінні інноваціями раціоналізм не взяв гору над ідеєю інновації й умовами її здійснення? Чи зосередження на об'єктивних умовах не закриває дійсних причин певного рівня інноваційності; причин, пов'язаних із людиною як суб'єктом. Якщо прийняти, що кожна дія людини зумовлена внутрішніми факторами (суб'єктивними), а також зовнішніми факторами (об'єктивними), то чому інноваційна діяльність має бути поза цією логікою? Чи не тому, що опис і дослідження суб'єктивного аспекту інноваційності – дуже складна справа, здебільшого обтяжена браком усталених критеріїв? Простір потенційних рішень обумовлюють відповіді на три запитання: ЩО? > ХТО? > ЯК?

Питання, пов'язані зі «ЩО?», потрібні для розвитку інноваційності як предмету наукових студій, урядових стратегічних документів, а також неурядових організацій (національних і міжнародних).

Багатою є колекція безособових висловлювань, адресованих різним суб'єктам суспільно-економічної політики – ХТО ВИНЕН. Це призводить до ситуації на кшталт: ЦЕ ВСЕ ВОНИ ВИННІ! У результаті маємо небагато змін – лише черговий уряд.

Шанс змінити несприятливу тенденцію, здається, в іншому – у цілісному підході до формування інноваційності, що визнає принаймні рівноядну роль за суб'єктивними умовами.

Інноваційність визнається як один із вимірів суб'єктивності. Наслідком цього є теза про відповідальність за рівень інноваційності індивіда-суб'єкта;

індивіда, що відіграє суспільні й професійні ролі; індивіда, здатного до «видобування користі, переваг», користуючись певним ресурсом знань; індивіда, що володіє інтелектуальним капіталом.

У зв'язку з викладеною вище метою статті шукатимемо відповідь на питання: ЯК це досягнути? Відтак слід з'ясувати:

- Яким чином можна вплинути на рівень інноваційності індивіда, залишаючись у згоді з природними процесами, яким індивід як суб'єкт підлягає?
- Яким чином зробити так, аби кожен, незалежно від свого статусу й ролі в суспільстві, ХОТІВ, УМІВ і ЗМІГ зреалізувати інноваційні зусилля, використовуючи наявне знання, «видобуваючи користь, перевагу» зі знання?
- Яким чином вплинути на формування інноваційності індивіда на такому рівні, який би гарантував зростання інноваційності підприємств і економіки в цілому?
- Як поєднати ринкові механізми з допоміжною роллю держави в сфері формування інноваційності так, аби вони відповідали потребам глобалізованої, знаннєвої економіки, що спирається на людський капітал?

Запропонований підхід має теоретичний характер, але як інструмент дає змогу усвідомити, що справжні причини інноваційності полягають у соціопсихологічній, а не технічній площині. Звідси висновок, що багато перепон технічного походження можна було б подолати через утілення окреслених умов на суб'єктивному рівні завдяки інвестиціям у людський та інтелектуальний капітали.

2. Джерела підвищення зацікавлення інноваційністю

Наша цивілізація перебуває на переломному етапі розвитку як з політичного, суспільного, так і з економічного поглядів. В усіх сферах людської діяльності спостерігається стрімке прискорення технологічно-цивілізаційних змін. Слідом за ними йдуть зміни у функціонуванні ринків, держави й господарюючих суб'єктів, індивідів і суспільств.

Нові інформаційно-комунікаційні технології (information and communications technologies – ICT) вимагають абсолютно інших методів діяльності. Це можливе завдяки швидкому збільшенню обсягів знання, мистецтва його здобуття й використання для досягнення сподіваного ефекту. Водночас вони забезпечують кращу позицію як індивіда й суспільства, так і

підприємства й національної економіки, гарантуючи їм швидке зростання якості життя й продуктивності.

Продуктивна сила цих змін пов'язана з провідною роллю знання і його функціями. Знання розглядається як:

- виробничий фактор;
- складова добробуту;
- стимул розвитку;
- знаряддя конкуренції;
- предмет обігу;
- інструмент створення чи здобутті нового знання;
- інвестиція;
- основа інтелектуального капіталу.

До телеінформаційної революції знання як економічний засіб розглядалося як елемент, що доповнює традиційну систему виробничих факторів. Сьогодні знання стало найважливішим внутрішнім чинником виробництва [9], що вирішальним чином впливає на його зростання [10].

Підхід до знання як до складової добробуту вказує на створення підстав матеріального багатства з нематеріального знання; багатства індивідів, суспільних груп, народів. Сьогодні вже неможливо здобувати надприбутки лише від виробництва й переміщення речей та цінностей. Також неможливе отримання високих доходів від контролю за грошовими потоками. Адже єдиним, чи, принаймні, найголовнішим продуцентом багатства є інформація й знання [11].

Знання як стимулятор розвитку дочекалося загального визнання, що однастайно підтверджують багато авторів [12]. Проте до 1960-х рр. сфера дослідницьких інтересів економіки розвитку обмежувалася суто економічними факторами (а саме фізичним і фінансовим капіталами) [13]. Сьогодні ж очевидно, що економіка розвитку повинна зважати й на позаекономічні аспекти, адже справжні джерела розвитку полягають у позаекономічній сфері, а саме в інвестуванні в людський капітал (освіта й навчання через діяльність), реляційний, організаційний, а також суспільний (засноване на довірі мистецтво співпраці) капіталі. На думку Е. Шумахера, передача корисного знання є набагато ціннішим даром, ніж будь-яке матеріальне сприяння. Адже матеріальний дар робить людину залежною, натомість дар знання, якщо це справді знання, дарує свободу. Природа інтелектуального дару зумовлює те, що його ефект значно триваліший і цінніший для розвитку [14].

Знання як інструмент конкуренції втілюється в ключових компетенціях, становлячи «єдине джерело компаративної переваги», через те що ре-

сурси природних багатств і доступність капіталів «випали з конкурентного рівняння» й маємо справу з добою галузей промисловості, які спираються на людський інтелектуальний потенціал [15].

Тлумачення знання як предмету обігу вказує на його товарний характер. Приховане знання з огляду на складності його опису, а часом і ідентифікації, не має товарних рис, проте це не означає того, що з часом воно не може стати предметом обігу.

Один із функціональних аспектів знання – постання його в ролі інструменту створення чи здобування нового знання згідно з правилом: чим багатшим і різноманітнішим є набуте знання, тим досконалішим знаряддям воно є; здатне до самовдосконалення через його використання. Це – фундаментальна властивість. Проте, як видно з доповіді Організації економічної співпраці й розвитку (Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD), людство ще не досягло того етапу розвитку, на якому можна систематично застосовувати знання для продукування знання [16].

Набуте знання також є інвестицією [17]. У такій ролі воно стає капіталом. Технологією реалізації цієї інвестиції є обмін і об'єднання знання [18]. У результаті виникає капітал, який, з огляду на притаманні йому риси, визначають як інтелектуальний капітал [19]. Він може бути застосований до людей (людський капітал) або до організацій (структурний капітал, що складається з організаційного й реляційного капіталів) [20]. Визначення «капітал» має підкреслювати, що йдеться про такий нематеріальний ресурс, який має здатність приносити перевагу та користь його власників.

Знання є основою інтелектуального капіталу, складові якого [21]:

1) людський капітал (спеціалізоване знання, уміння, навички, освіта, професійна кваліфікація, здатність до співпраці в колективі, професійна придатність, дух підприємництва тощо);

2) організаційний капітал, що включає в себе:

- капітал інтелектуальної власності (патенти, авторські права, права на винаходи, товарні знаки тощо);
- інфраструктурний капітал (інформаційні системи, бази даних, локальні мережі, організаційну культуру, систему обміну знаннями тощо);
- інноваційний капітал (філософія управління, виробнича політика фірми, темпи оновлення продуктів, джерела інновацій, інноваційний клімат, способи фінансування, дослідницька база тощо);
- процесуальний капітал (технологія, технологічні секрети, торгівельні таємниці, процедура реагування на сигнали ринку, процедури розв'язання рекламацийних проблем, процедури участі у виставках і ярмарках, процедури добору персоналу, охорони довілля тощо).

3) реляційний капітал (досвід співпраці, репутація, лояльність, бізнесова співпраця тощо).

Знання перебуває в людському інтелекті у вигляді розумових конструкцій, уявлень, вражень, інтуїції, поглядів, концепцій, переконань, думок, а також у документах, нормах, процедурах, процесах, практиках. Проте воно існує, може бути висловлене й спожите лише завдяки людям. Саме люди можуть збудувати з нього капітал, можуть зробити його інтелектуальним капіталом або змарнувати, тобто залишити невикористаним. Усе залежить від рівня людської інноваційності.

Перелік функцій, що ними сьогодні наділяють знання, можна продовжувати й далі, проте спроба дати однозначну відповідь на питання, чим є знання, наштовхується на численні перепони. У пропонуваному тут підході «знання є інформацією, зорганізованою як розумова модель дійсності» [22]. Дефініція має настільки високий ступінь узагальнення, що обіймає всі нематеріальні ресурси, які стосуються витворів інтелекту людини: прихованого, неявного знання, а також знання відкритого, явного [23].

Домінуюче значення знання й заміна ним капіталу в традиційному значенні цього слова є підставою для загального висновку щодо появи нового економічного ладу, який можна визначити як «знаннєва економіка» (економіка, яка спирається на знання). Цей вид економіки за останні кілька десятиріччів виокремився як важлива галузь теоретичної думки, а також і політичної діяльності в міжнародному, регіональному та національному масштабах.

У Європі це збіглося з реалізацією Лісабонської стратегії – ухваленої в 2000 р. на самміті ЄС в Лісабоні стратегічної програми розвитку ЄС. Тоді було визнано необхідність долучення ЄС до цієї нової парадигми розвитку, промотором якої є знання, наука. А для досягнення економічного росту, повної зайнятості й економічної інтеграції варто передусім розвивати знаннєву економіку. У визначеннях, що їх містить *eEurope Action Plan* і *ePolska* вона окреслена як нова модель економіки, функціонування якої спирається перш за все на якнайліпше використання таких ресурсів, як знання й інноваційність, а також на загальному доступі до інформації. Проте ця дефініція не є повною, адже не йдеться про роль підприємства, яке в умовах ринкової економіки є єдиним суб'єктом, що визначає господарську активність, створюючи дохід (нову вартість). Із двох інших суб'єктів домашнє господарство займається споживанням, а держава, переважно, вторинним перерозподілом, хоча насправді держава є суб'єктом із двома обличчями й ролями. Держава виконує функції перерозподілу, а також дбає про макроекономічну й суспільно-економічну стабілізацію.

Маючи на увазі внесок підприємств у примноження національного добробуту, внесок, який залежить від ступеня підприємливості, слід підкреслити, що знаннєва економіка – це така економіка, де для більшості підприємств визначальним чинником конкурентної переваги є знання. Це заува-

ження напряму пов'язане з висунутими тезами, які наголошують на тому, що [24]:

- господарський сектор визначає темпи й масштаби змін у суспільстві;
- знаннєва економіка є основою інформаційного суспільства;
- інформаційне суспільство настільки буде конкурентоспроможним, наскільки його економіка спиратиметься на знання.

Сьогодні про знаннєву економіку можна говорити лише маючи на увазі високорозвинені держави [25] – США, Канаду, Японію, Францію, Велику Британію, Німеччину, Фінляндію, Ірландію, Швецію, Нідерланди.

Країнам, які перебувають на нижчому щаблі розвитку, не варто розраховувати на те, що їхні економіки набудуть рис знаннєвої економіки лише в результаті дії ринкових механізмів. Необхідно створювати умови, які б сприяли виникненню й успішній діяльності підприємств, що свою конкурентну перевагу ґрунтують на знанні. У цьому процесі особлива роль належить науці, освіті, техніці й політиці (влада), а конкретніше – людям, які виявляють активність у цих сферах діяльності й усвідомлюють власну взаємозалежність. Абстрагуючись з аналітичною метою, можна стверджувати, що:

- наука повинна забезпечити пропонування відповідних знань і «продуктів знань» у рамках ефективної системи інновацій (національних і регіональних);
- освіта відповідальна за підготовку «суспільства знань», тобто «людей знань», здатних до їх застосування в раціональних рішеннях в умовах альтернатив індивідуальної й колективної діяльності;
- техніка має забезпечити швидкий і дешевий доступ до знань, а також їх споживання через розбудову інформаційної інфраструктури;
- влада відповідає за створення відповідної інституційної системи й системи інноваційних, освітніх, економічних та ін. стимулів.

Знаннєва економіка як предмет дослідження перебуває в стадії активного розгляду, тут багато дослідницьких проблем. Визнаємо (і це підтверджує дійсність), що «тепер знання стосуються самих себе» [26]. Отже, принциповим є питання щодо універсального інструментарію, який би зробив можливим постійне користування знаннями й застосування їх у широкій практиці. Це можливо завдяки інноваціям, які є своєрідним знаряддям застосування знань в економіці. Іншими словами, динаміка зростання різноманітних інновацій визначатиме поступ у процесі розбудови знаннєвої економіки. Утім, аби ідеї втілювалися в практику, конче необхідний певний рівень інноваційності.

У присвячених знаннєвій економіці працях увагу привертають певні проблеми, які набувають великого значення з огляду на перспективи розвитку ЗЕ в постсоціалістичних країнах (у т. ч. в Польщі). Це такі проблеми [27]:

- загальна настанова на інноваційність (особливо підприємств і вищої школи) як похідна домінуючого впливу знання на розвиток економіки й суспільства;
- відкритість економіки як необхідна умова включення в процеси й механізми глобалізації;
- демократизація знання – внаслідок революції в пропонванні інформації – завдяки Інтернету, при відкритості суспільства й економіки;
- високий відсоток працівників із вищою освітою;
- участь носіїв ЗЕ у працевлаштуванні й продажу (носіями ЗЕ є високотехнологічна промисловість, наука та сфера досліджень та розвитку (НДДКР), освіта, бізнес-послуги, пов'язані із ЗЕ, послуги інформаційного суспільства);
- рівень розвитку визначається величиною ВВП на душу населення;
- зростання частки послуг у структурі ВВП;
- рівень видатків на дослідження не лише становить матеріальну підставу інноваційної діяльності, а й, що найважливіше, створює відповідний інтелектуальний клімат, закладаючи підвалини нової системи цінностей;
- виникнення у зв'язку зі стрімким розвитком знання нових професій і кількаразова зміна фаху протягом життя працездатної людини;
- скорочення життєвого циклу продуктів, організацій, структур тощо;
- поширення дуалістичної економіки – традиційної й знаннєвої.

Усі перелічені проблеми напряду або опосередковано пов'язані з інноваційністю, що й пояснює той інтерес, який до проблем інноваційності виявляють політики, наукові та бізнес-середовища. Саме така черговість зацікавлених сторін не випадкова.

Розбудова знаннєвої економіки й розвиток інформаційного суспільства є стратегічною метою Польщі як члена ЄС. Це відбито у формі т. зв. «горизонтальної мети» в Національному плані розвитку на період 2004–2006 рр. (табл. 1).

Таблиця 1.

Пріоритети розвитку Польщі як члена ЄС

Стратегічна мета: РОЗВИТОК СУСПІЛЬСТВА ЗНАНЬ Суспільство знань (СЗ) = = Інформаційне суспільство (ІС) + Знаннєва економіка (ЗЕ) Конкретні цілі:	
РОЗБУДОВА ЗЕ	Розвиток освіти Розвиток науки, у т. ч. економічних студій Розвиток високотехнологічних галузей Розвиток бізнес-послуг, пов'язаних із ЗЕ Розвиток послуг інформаційного суспільства
РОЗВИТОК ІС	Освіта інформаційного суспільства Створення широкої системи Інтернет-пропонування товарів і послуг Дешевий, швидкий і безпечний доступ до Інтернету
ІНТЕГРАЦІЯ З ЄС	Створення національного дослідницького простору Участь у створенні європейського дослідницького простору Участь у рамкових програмах ЄС Максимальне використання фінансової допомоги ЄС

Джерело: Національний план розвитку на 2004–2006 рр. у: *Procesy innowacyjne w polskiej gospodarce*, Raport 26, Warszawa: RSSG, 2005, S. 100.

Розбудова суспільства як політичний пріоритет міститься також у Передумовах національного плану розвитку на 2007–2013 рр.

Підсумки досліджень і оцінки поступу польської економіки на шляху розбудови ЗЕ далекі від оптимістичних. Темпи реалізації завдань і рівень досягнутих результатів в інших країнах ЄС також незадовільні.

У польському урядовому документі йдеться, що від відповіді на суспільні й технологічні виклики залежить конкурентоспроможність країни на міжнародній арені, забезпечення добробуту польських родин, зміцнення їх економічної незалежності, а також упевненість у завтрашньому дні [28]. Можливості відповіді на виклики сучасності є доволі обмеженими в усіх ділянках: економічній, інституційній, інфраструктурній, у сфері реформування освіти, і, понад усе, у сприянні інноваційності.

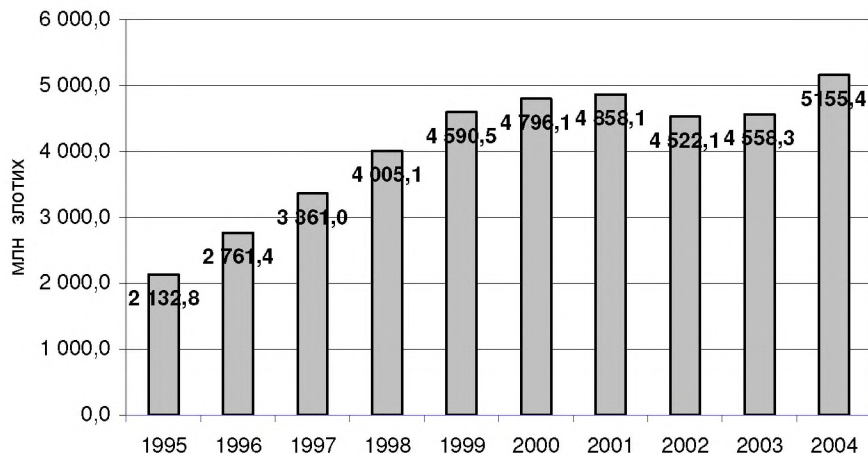
3. Причини низького рівня інноваційності польської економіки

У результаті загального аналізу видно, що системна перебудова країни не зачепила сферу технологічної трансформації економіки. А ситуація зі ступенем інноваційності польської економіки є взагалі несприятливою, попри деяке поліпшення в 2004 р. окремих показників рівня інноваційності.

Критерієм видатків на науково-дослідницькі та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР, англ. R&D) є показник GERD (Gross Domestic Expenditure on Research & Development). Значення GERD для Польщі, виражене в поточних цінах, зросло з 2,1 млрд злотих у 1995 р. до 5,1 млрд у 2004 р. Але, незважаючи на таке зростання, це становить ледве 66,8 дол. на душу населення, а для країн ЄС відповідний показник – 493,1 дол. [29].

Рисунок 1.

Розмір видатків на НДДКР у Польщі (1995–2004 рр.).

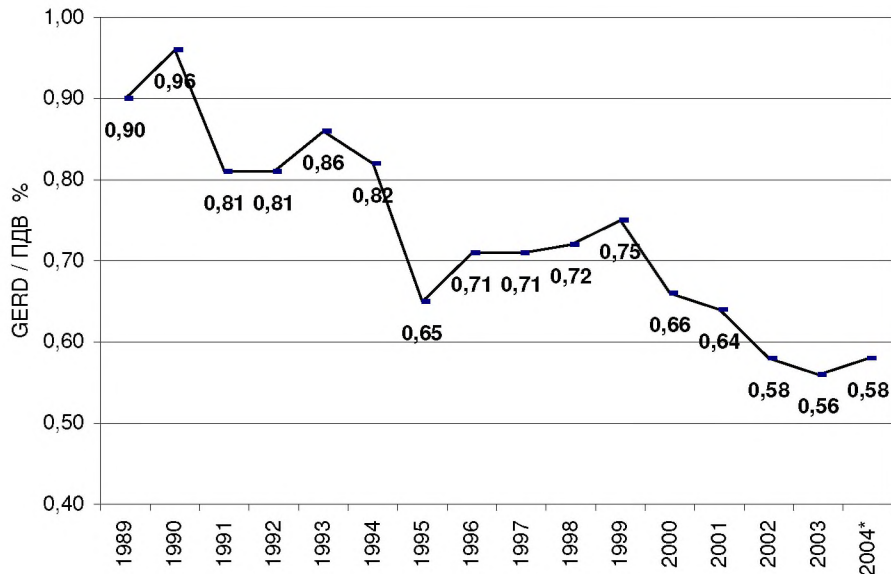


Джерело: *Działalność innowacyjna przedsiębiorstw przemysłowych w Polsce w latach 1989–2000*, Informacje i opracowania statystyczne, Warszawa: GUS, 2002; *Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2004*, Warszawa: GUS, 2005; *Nauka i Technika w 2004 r.*, Warszawa: GUS, 2005, www.stat.gov.pl

У довготерміновій перспективі рівень GERD щодо ВВП у Польщі систематично знижується. У 2000 р. він становив ледве 0,58% ВВП і впав до найнижчого рівня серед країн-новачків ЄС (рис. 2).

Рисунок 2.

Розмір видатків на діяльність НДДКР у ВВП у Польщі (1989–2004 рр.).



Джерело: *Nauka i Technika w 2001 r.*, Informacje i opracowania statystyczne, Warszawa: GUS, 2003; *Nauka i Technika w 2004 r.*, Warszawa: GUS, 2005, www.stat.gov.pl

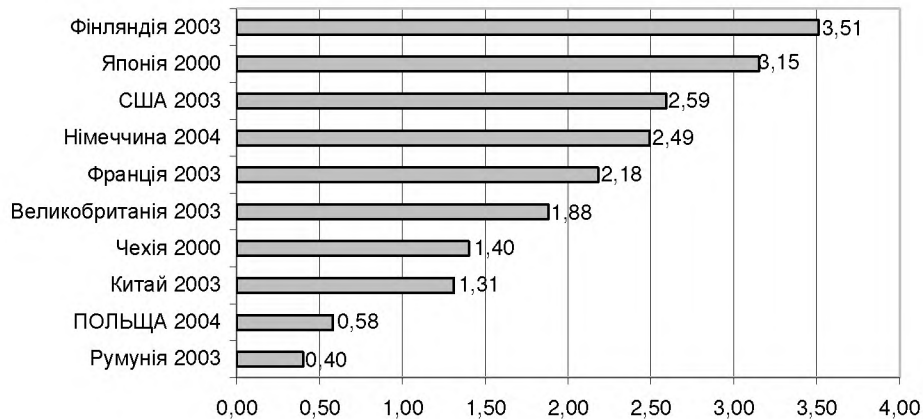
Згідно з положеннями Лісабонської стратегії, видатки на НДДКР мають становити в 2010 р. 3% ВВП. На думку ж багатьох економістів, видатки на дослідження повинні становити принаймні 2% ВВП. Тим часом у Польщі від закінчення війни ніколи не було досягнуто такого рівня. Непокоїть той факт, що рівень бюджетного фінансування протягом останніх 5 років перебував на втричі нижчому, ніж критичний поріг (2% ВВП), і продовжує знижуватися. Коштів ледве вистачає на покриття необхідних видатків наукових установ. Особливо дається взнаки брак заохочень приватного сектору для підвищення ступеня зацікавлення в збільшенні видатків на інноваційну діяльність. Розмір видатків на НДДКР означає, на думку декого, поріг суспіль-

ної катастрофи. Це загрожує цивілізаційним проваллям, яке незабаром проявиться (вже за кілька років чи десятиліть) [30].

Натомість у найактивніших з погляду діяльності НДДКР країнах світу рівень цього показника наближається або й перевищує 3% (рис. 3).

Рисунок 3.

Показник GERD щодо ВВП у деяких країнах (%)



Джерело: Eurostat.

Структура витрат на НДДКР у Польщі з точки зору джерел фінансування подібна до ситуації в більшості слаборозвинених країн. Доля видатків, що припадає на держбюджет, коливається в межах 60%, а доля підприємств – менше 25%. Зростаюча частка видатків міжнародних і закордонних організацій і інституцій – це переважно кошти ЄС (табл. 1).

У високорозвинених країнах переважна більшість видатків на НДДКР походить із недержавних коштів (головно фірм). Це означає меншу частку державних коштів у фінансуванні НДДКР (рис. 4).

Негативним проявом, який спостерігається в Польщі, є висока частка фундаментальних досліджень у структурі видатків на дослідження (рис. 5).

Таблиця 1.

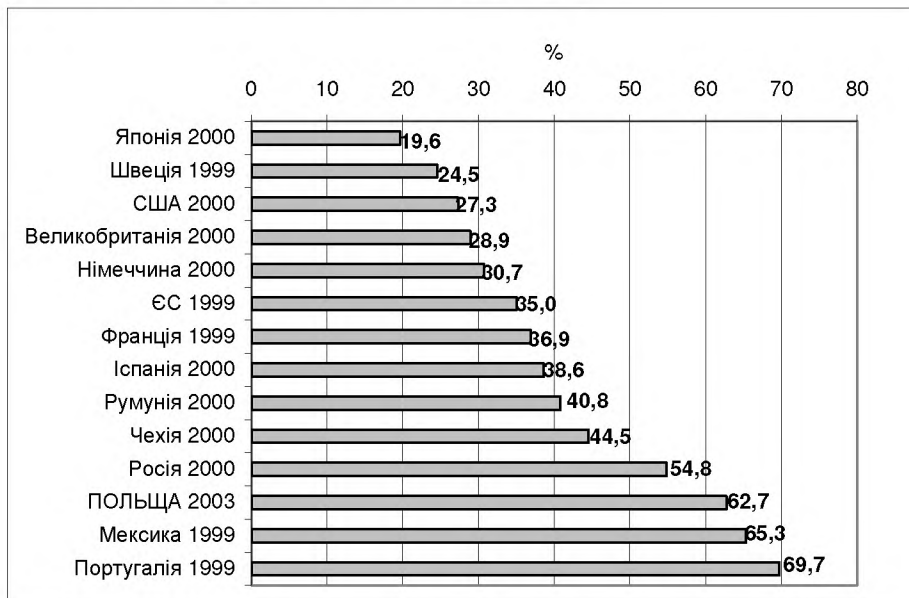
Структура видатків на діяльність НДДКР за джерелами фінансування (%)

	1995	1999	2000	2001	2002	2003
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
У тому числі кошти:						
держбюджету	60,2	58,5	63,4	64,8	61,9	62,7
суб'єктів господарювання	24,1	30,6	24,5	24,3	23,0	23,5
інститутів ПАН і центрів НДДКР	11,6	7,5	7,7	6,2	6,3	5,9
міжнародних і закордонних організацій	1,7	1,7	1,8	2,4	4,8	4,6
Решта	2,4	1,7	2,6	2,3	4,0	3,3

Джерело: *Nauka i Technika w 2002 r.*, Informacje i opracowania statystyczne, Warszawa: GUS, 2004; *Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2004*, Warszawa: GUS, 2005.

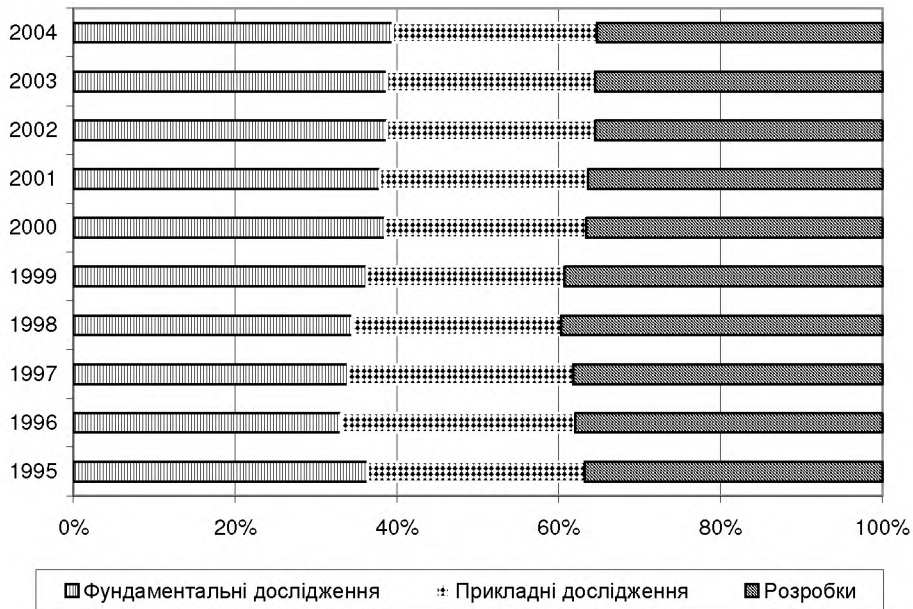
Рисунок 4.

Частка видатків держбюджету на НДДКР (%)



Джерело: Eurostat; *Nauka i Technika w 2003 r.*, Informacje i opracowania statystyczne, Warszawa: GUS, 2005.

Рисунок 5.

**Структура видатків на НДДКР за напрямками досліджень
(1995–2004 рр.)**

Джерело: *Nauka i Technika w 2004 r.*, Warszawa: GUS, 2005.

Розміри, величина й тенденції змін у сфері формування видатків на НДДКР проявляються у винахідницькій діяльності. Від початків польської трансформації кількість оголошених винаходів, а також виданих патентів систематично знижується. На подібну ситуацію, особливо в останні роки, великий вплив справляє наплив готової сучасної техніки закордонного виробництва. Кількість закордонних ліцензій у галузі промисловості збільшилася зі 118 у 1996 р. до 328 у 2003 р. (Rocznik statystyczny GUS). Згідно з тим самим джерелом:

- частка нової й модернізованої товарної продукції у промисловості, виражена в поточних цінах, у 2000–2004 рр. відповідно становила: 16,4%, 16,7%, 20,7%, 19,6%;
- частка високотехнологічних виробів в експорті в 2003 р. становила 2,7%, а частка цих виробів в імпорті – 9,5%.

Структура товарної продукції в секторі промисловості з урахуванням рівня технічного розвитку 2002–2004 рр., згідно з виданням «Rocznik Statystyczny Przemysłu 2005», виглядає таким чином:

	2002	2003	2004
• комп., телекомунікац. обладнання	5,4	5,1	4,5
• машини, обладнання	21,2	23,5	25,6
• хімічна пром., штучні матеріали	29,8	29,7	31,3
• меблі, вироби з дерева тощо	43,6	41,7	38,6

З публікації GUS, що містить результати досліджень інноваційної діяльності в секторі послуг у 2001–2003 рр. за методологією «Осло» в рамках програми CIS-3, видно, що:

1. Частка інноваційних підприємств у Польщі, які в 2001–2003 рр. заповодили принаймні одну технічну новинку, становила 22,0%, зрісши порівняно з періодом 1997–1999 рр. (з 16 до 22%).

2. Частка інноваційних підприємств у секторі послуг у Польщі на 1,1% перевищує відповідний показник у секторі промисловості (відповідно, 16% і 17,1%).

3. Попри зростання частки інноваційних підприємств, у Польщі ці показники нижчі, ніж у країнах ЄС-15 (15 країн – давніх членів ЄС (Бельгія, Данія, Франція, Греція, Іспанія, Нідерланди, Ірландія, Люксембург, Німеччина, Португалія, Італія, Великобританія, з 1995 р. – Австрія, Фінляндія, Швеція)) і Європейської асоціації вільної торгівлі (дослідження також провадилося за методологією «Осло»). Для 15 країн ЄС загалом показник становить 36%. Найвищий рівень відзначається в Ісландії (53%), у Німеччині й Португалії – по 49%, у Великій Британії – 26%, в Італії – 24% та в Іспанії – 23%.

4. У більшості країн, у яких проводили дослідження, частка інноваційних підприємств у промисловості була вищою, ніж у секторі послуг (окрім Греції, Португалії, Ісландії й Швеції). Загалом для країн ЄС-15 різниця між частками інноваційних підприємств у промисловості та секторі послуг становить 8%.

5. Так само в промисловості, як і в секторі послуг, у Польщі публічні підприємства є більш інноваційними, ніж приватні (відповідно, 39,5% і 21,0%).

В аналізі даних, що стосуються причин низької інноваційної активності, увагу привертає фундаментальна проблема втілення, впровадження інновації. Польські підприємці, які працюють у секторі послуг, стверджують, що причиною кволого провадження інноваційної діяльності в 2001–2003 рр. був *брак потреби, зумовлений ситуацією на ринку*. Таку думку висловили понад 36% опитаних підприємців зі сфери послуг (CIS-3). Проте на підставі

цього не варто вважати, ніби на польському ринку немає конкурентної боротьби. Дослідження провадилося ще до вступу Польщі в ЄС, але загострення конкуренції на польському ринку мало місце ще раніше, у зв'язку з трансформацією економіки. Позиція підприємців може свідчити про наявність інших, значно легших, аніж інновація, способів примноження прибутків.

Підприємства, які, згідно з наведеними даними дослідження CIS-3, у 2001–2003 рр. не провадили інноваційної діяльності, становили 49,9% від загалу підданих дослідженню фірм. Відповіді респондентів розподілилися наступним чином:

- 13,6% – брак потреби з огляду на впровадження інновацій раніше;
- 36,2% – брак потреби з огляду на ситуацію на ринку;
- 11,7% – прояв факторів, які унеможлилювали інноваційну діяльність.

На думку підприємців, найважливішими чинниками, які унеможлилювали інноваційну діяльність, є високий рівень витрат коштів, яких потребує ця діяльність, брак фінансування й високі кредитні ставки. Серед інших причин – нееластичне законодавство. Дається взнаки також брак відповідної інформації на тему нових технологій чи ринків. На підставі цього виникає висновок, що всі ці чинники мають зовнішній, об'єктивний щодо підприємництва характер. Адже навіть самі підприємці не вбачають суб'єктивних аспектів серед наведених причин низького рівня інноваційності.

Перелік головних причин низького рівня інноваційності польської економіки був представлений на засідання Раді суспільно-економічної стратегії (квітень 2005 р.) [31]. Серед цих причин, зокрема, такі:

- низькі бюджетні видатки на науку й невиправдана структура цих видатків;
- брак чітких уявлень про потреби економіки НДДКР, а також скоординованих з ними дослідницьких пріоритетів;
- недостатнє спрямування наукового середовища на провадження досліджень в інтересах розвитку економіки;
- брак економічних механізмів, які б заохочували приватний сектор до підтримки НДДКР;
- надто висока ціна впровадження інновації, яка нерідко переважає фінансові можливості підприємців;
- брак контактів між наукою й підприємцями;
- брак відповідної кількості і якості послуг бізнес-інфраструктури;
- слабо розбудована інфраструктура доступу до інформації та послуг on-line.

У контексті цих проблем виникає питання: чи зможе сприяння інноваційній діяльності в образі нових організаційних і фінансових інструментів, які, з одного боку, мають викликати певну «спрагу» на інновації на ринку, а, з іншого, створити більше заохочень до співпраці наукових підрозділів з економікою радикально вплинути на ситуацію?

4. У пошуках суб'єктного підходу до дослідження інноваційності

4.1. Передумови зміни підходів

Науково-технічна статистика є одним із найістотніших елементів економічної статистики. Це необхідне знаряддя для прийняття рішень у галузі науково-технологічної політики держави. Без статистичних даних щодо НДДКР неможливо формулювати програму розвитку.

Доступність даних щодо рівня інноваційності пов'язана з впроваджуваною в Польщі протягом ось уже 10 років системою статистичного дослідження інновацій. Вона узгоджена з міжнародними методологічними стандартами, виробленими експертами Організації економічної співпраці й розвитку (Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD), а також Євростату у формі міжнародних підручників із серії *Frascati Family Manual, Oslo Manual, Cambera Manual*.

На основі *Oslo Manual* втілюється міжнародна дослідницька програма статистичних досліджень *Community Innovation Survey (CIS)*. На цей момент реалізовано чотири етапи досліджень: CIS-1, CIS-2, CIS-3, CIS-4.

Зміни у сфері діяльності НДДКР під впливом різноманітних чинників, у т. ч. пов'язані з глобалізацією технології, підштовхують до вироблення нового покоління науково-технічних показників, які краще слугуватимуть для опису інформаційного суспільства й знанневої економіки. У рамках цієї тенденції запроваджується нове, шосте видання *Frascati Manual 2002*. Водночас розпочалася робота над черговим виданням *Oslo Manual*, а також започатковано спеціальну дослідницьку програму *New S&T Indicators for a Knowledge – based Economy*.

Рекомендації *Frascati Manual*, які використовує також ЮНЕСКО, є достатніми для оцінки рівня інноваційності задля порівняння в міжнародних масштабах. Вони фіксують ситуацію, вказуючи на підстави інноваційності, демонструють результати інноваційної діяльності у формі різних проявів, проте є недостатніми для ідентифікації причин низького рівня інноваційності підприємств. А від цього залежить оцінка інноваційності всієї економіки кра-

їни, а отже – її конкурентоспроможність. Відтак віддається вжиття оздоровчих заходів. Акцентують роль і силу впливу зовнішніх факторів щодо підприємництва, на кшталт стану економіки, обмеженого ринкового попиту, промислової політики, браку відповідних пропозицій із боку науково-дослідних інституцій, а також браку інструментів трансферу технологій [32]. Внутрішні причини теж беруться до уваги (наприклад, брак кваліфікованих кадрів, здатних впроваджувати дослідження й розробки, або навичок управління інноваціями), проте це так і не дає відповіді на весь комплекс проблем, пов'язаних з інноваційністю.

Дотеперішні підходи до дослідження інноваційності можна окреслити як об'єктивні. Щоправда, методологія «Осло» рекомендує застосовувати суб'єктивні методи дослідження, але суб'єктом визнає підприємство як цілісність. Предметом дослідження є т. зв. *innovation dynamo*, або комплекс чинників, які зумовлюють інноваційну діяльність на рівні підприємства. Перелік чинників, одержаних у результаті досліджень за методологією «Oslo», однозначно вказує, що це є об'єктивний підхід. У цьому підході проглядаються «людські ресурси для науки й техніки», але він не експонує ролі індивідів – менеджерів, виконавців, які функціонують в окреслених колективах. Хоча добре відомо, що саме від їхньої позиції залежатимуть темпи впровадження нових рішень у практику. З очевидної тези, що інновації є результатом людської активності, виникає необхідність порушення питання щодо суб'єктивної зумовленості інноваційності. Суб'єктивність як людська властивість означає, що людина може змінювати себе й довколишній світ відповідно до власних потреб.

У контексті порушеної проблеми йтиметься про можливості людини:

- щодо самовизначення в різнорольових ситуаціях – переважно професійних, а також суспільних та самокреативних;
- з огляду на права й обов'язки;
- щодо уникнення суперечностей і перекладання відповідальності на інших.

Спокон віків типовим способом організації суспільного життя був ієрархічний лад, наслідки якого в різних проявах видно дотепер. Кінець ХХ ст. став для Польщі періодом знищення чинного ладу, економічного занепаду й ціннісного хаосу. Проте це був час спроб будівництва нового суспільного ладу, в якому проблема суб'єктивності може вже бути природним явищем.

Запропонований підхід до дослідження інноваційності є спробою вписатися у вир пошуків адекватного виміру інноваційності, а саме щодо підприємств. Він є формою привернення уваги до обійденого використовуваними досі статистичними критеріями аспекту інноваційності. Ідея суб'єктивного підходу до дослідження інноваційності вимагає звернення уваги на розуміння поняття «інновація», а точніше – дати його нову дефініцію.

4.2. Потреба нової дефініції (перевизначення) інновації

Інновація – як центральна категорія теорії інновації – не має однозначного визначення. У численній літературі (яка продовжує збільшуватися), а також у рекомендованих методологіях щодо інновації та інноваційності розвиваються описові поняття та підходи, які є даниною дискусії, що триває, проте не дають змоги правильно ідентифікувати предмет вивчення. Дослідники посилаються на попередника теорії інновації Й. Шумпетера, дефініція якого не вичерпує всього поняття. Обмежену придатність має також визначення, що інновація є ідеєю, практикою чи об'єктом, який суспільство визнає новим [33].

Автори пишуть, у яких ситуаціях мають місце інновації, а не чим вони є. Звісно, можна прийняти думку, що термін «інновація» є настільки часто вживаним поняттям, що його вже геть усі розуміють. Проте така думка – причина багатьох непорозумінь. Партнери мають бути певні, що йдеться про одне й те саме, що в один термін закладається один зміст. Заглиблюючись у проблематику інновації, доходиш висновку, що слова П. Друкера понад 25-річної давності досі актуальні: ми ще не в змозі виробити теорію інновації. Проте ми знаємо достатньо, аби мати підстави стверджувати, коли, де і як виникають нагоди для інновацій, а також у який спосіб оцінюються їх шанси на успіх чи ризики на випадок невдачі. Знаємо достатньо багато, аби виробити, нехай поки що в загальних рисах, практику інновацій [34].

Для потреби аналізу проблеми інноваційності пропонується така дефініція:

Інновація – це втілена зміна, яка приносить певні переваги (економічні, суспільні, екологічні тощо) в індивідуальному та суспільному вимірах у різних аспектах буття.

Плюсом поданої тут дефініції є її ємність і операційний характер. Вона може виконувати роль інструменту виокремлення із загалу змін тих, які мають певні риси, а отже, є інноваціями. З поданої дефініції випливає також, що кожна інновація є зміною, але не кожна зміна є інновацією. Прийняття пропонованої дефініції могло б сприяти припиненню дискусій, що тривають, щодо того, чим є інновація, й спрямувати увагу на способи їх стимулювання.

У сформульованій дефініції виступають три складові:

Зміна <<<>>> Втілення <<<>>> Переваги

Підкреслені елементи мають структурний характер. Тобто, брак одного з них свідчить про наявність інновації чи про її відсутність. Окреслені елементи конче мають бути, аби можна було вести мову про інновацію.

Зміна засвідчує факт заміни наявного стану іншим станом, означає запровадження чогось відмінного, нового. Високий ступінь загальності робить можливим співвідношення з будь-якою дійсністю, не тільки економічною. Платформою інновації є не тільки технологічна чи бізнесова сфери, а всі сфери й галузі діяльності людини. Хоча термін «новий» і не є однозначним поняттям, при кожному його вживанні дедалі менше непорозумінь. Дуже корисним є вживання його з перспективи різних рівнів: новинка першого ряду (у масштабах світової економіки), другого ряду (у масштабах країни), третього ряду (у масштабах сектора, галузі), четвертого ряду (у масштабах підприємства) [35]. Таку саму інтерпретацію містить *Oslo Manual*. Стосуючись лише інновацій технічних (TRP innovation), указує на інновації абсолютні – нові вироби й процеси у світовому масштабі; вироби й нові процеси в масштабах країни чи ринку, на якому функціонує підприємство; інновації імітаційні – вироби й нові процеси лише для даного підприємства, або вже впроваджені на інших підприємствах, у галузях чи країнах.

Втілення трактується як структурний елемент інновації для підкреслення того, що зміна не може залишатись у концептуальній сфері. Найліпша, найоригінальніша ідея заміни сучасного стану на новий, яка не є здійсненою, не має шансів стати інновацією. Цю проблему в літературі розв'язали через запровадження поняття «інвенція» (винахідливість, кмітливість). Проте й надалі має місце хибне ототожнення інвенції з інновацією.

Переваги як структурний елемент інновації набувають у сучасному світі щораз більшого значення. Переваги не обмежуються лише економічними, оскільки не гарантують повної корисності в розумінні теорії індивідуального добробуту [36] й теорії суспільного добробуту [37].

Ставка винятково на економічний ефект (фетишизування економічного ефекту) може обернутися суспільними перекосами, зловживанням бізнесменом власним становищем. Легковаження екологічними, суспільними та іншими проблемами свідчить про брак відповідальності з боку бізнесу.

У господарській діяльності виділяється індивідуальна відповідальність, відповідальність підприємства й відповідальність бізнесу загалом [38]. Проблема суспільної відповідальності корпорацій стала темою Зеленої книги, виданої Європейської комісією [39]. Відтак можна повторити: позитивна сума переваг у викладеному вище розумінні є вирішальною умовою для визнання втілюваної зміни як інновації.

Відступ від широкого розумінні користі (переваг) як структурного елементу інновації підводить до ситуації, в якій втілювана зміна спричиняє негативні екологічні наслідки, а однак називається інновацією. Підкреслення різноманітних переваг, у т. ч. культурних і духовних, є надзвичайно важливим, адже інновація досі асоціюється винятково з технічними аспектами. Пітер Друкер у 1985 р. писав, що інновація є поняттям радше економічним чи суспільним, аніж технічним. На початку XXI ст. суспільні аспекти інновації пов'язані з ширшою проблемою т. зв. суспільної відповідальності корпорацій (corporate social responsibility – CSR). Концепція CSR стала предметом дебатів у комісії ЄС.

У літературі з теми дедалі частіше підкреслюється процесуальний характер інновації. Варто погодитися з тезою про постання інновації в рамках діяльності процесуального характеру. Практика підтверджує, що інновації впроваджуються завдяки залученню багатьох об'єднань. Методологія «Осло» говорить про системну модель для підкреслення того, що інновації є результатом численних складних інтеракцій (взаємин) між індивідами, організаціями й середовищем, у якому ці індивіди та організації діють. Проте це не змінює суті інновації, яку розуміють власне як втілену зміну, що приносить певні переваги. Така зміна в сучасних умовах може стати дійсністю лише за наявності різноманітних форм співпраці між учасниками процесу виробництва, обміну чи споживання.

Між пропонованою дефініцією й системним підходом немає суперечності, адже вони стосуються різних аспектів. Дефініція демонструє суть інновації, а системна модель – умови її здійснення.

4.3. Концепція суб'єктного підходу до інноваційності

Запропонована автором концепція суб'єктного підходу є спробою узагальненого бачення інноваційності, спираючись на тезу про вирішальну роль людини, на ідею її суб'єктності: адже саме людина започатковує діяльність, проявляє ініціативу, робить вибір, визначає наслідки дії, бере на себе відповідальність за ризик, за поразку [40].

Проте слід підкреслити, що «категорія людської суб'єктності є неемпіричною, її не видно впритул, як явище життя, що його можна спостерігати безпосередньо» [41]. У пропонованому підході не йдеться про дослідження й констатацію суб'єктності, але про використання ідеї, звернення до елементарних рис людства, яке не вичерпується концепцією «*homo oeconomicus*». Вихід за межі «*homo oeconomicus*» вимагає визнання інноваційності як одного з вимірів суб'єктності. Наслідком цього є теза про відповідальність індивіда як суб'єкта за рівень інноваційності; індивіда, який водночас відіграє багато суспільних і професійних ролей; індивіда, здатного до «створення користі, переваг» за допомогою певного ресурсу знань; індивіда, що має у своєму розпорядженні певний інтелектуальний капітал.

Презентована концепція закорінена в літературі предмету через факт відношення до інноваційності категорії *здібність*. У дефініціях окремі автори послуговуються категорією *здібність*, але в працях і статистичних дослідженнях інноваційність асоціюється передусім з інтенсивністю інноваційної діяльності. Авторка висловлюється на користь ототожнення інноваційності зі здатністю до здійснення інновації.

На практиці це спричиняє здатність успішної реалізації інноваційного процесу, який включає в себе сукупність дій, які конче необхідні для здійснення інновації та віддзеркалюють інтерактивні зв'язки науки, технології, виробництва й ринку. У діапазоні модельованих понять інноваційного процесу відбулися істотні зміни, які дають змогу виокремити чергову генерацію інноваційних процесів. Багатовимірні динамічні моделі Р. Ротвелла (R. Rothwell) й В. Зеґвелда (W. Zegveld) (1985 р.), С. Кліна (S. J. Klin) й Розенберґа (N. Rosenberg) (1986 р.) або Р. Ротвелла (1994 р.), проголошують взаємовпливи всіх учасників досліджень, розробок. Не забуваючи про мережу взаємопов'язань, загальноприйнято, що інноваційність – це здатність до пошуку та / або втілення нових рішень, пристосування їх до конкретних умов, утілення в практику й поширення.

Термін *здатність* у значенні «здатність до чогось» є поняттям, яке асоціюється позитивно, сприймається як щось добре, бажане. Містить сподівання (чи навіть оптимізм) щодо того, що дефіцит цієї здатності можна подолати. Здатність можна здобути, а кажучи простіше – її можна навчитися.

Новим, що запроваджене авторкою дослідження, є розуміння **здатності** для успішної реалізації інноваційного процесу у вигляді послідовності: **готовність >> уміння >> можливість** (рис. 6). Це відповідає формулі: ХОТИТИ – УМІТИ – ЗМОГТИ, яка відбиває природну поведінку людини.

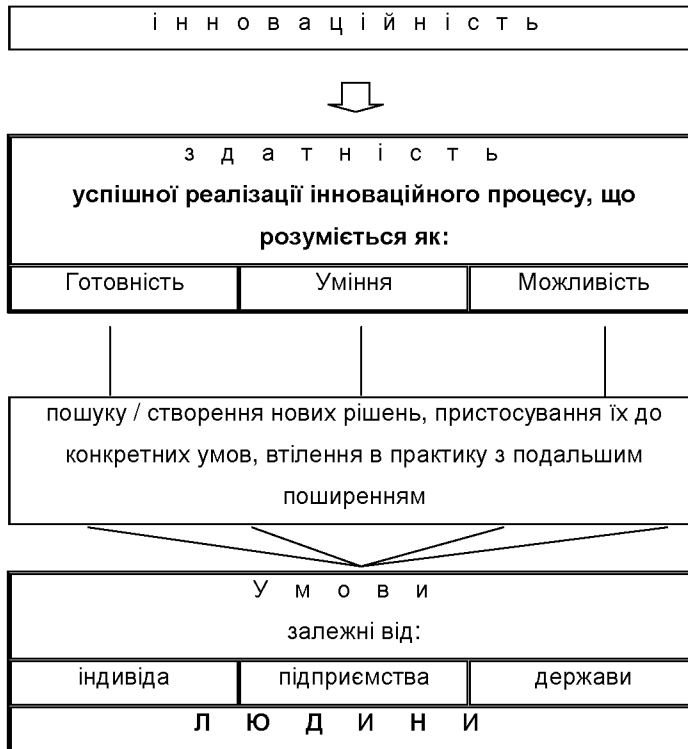
При ототожненні інноваційності зі здатністю, пошук відповіді на питання про причини інноваційності довів до переконання, що здатність є поняттям, яке вимагає розкладки на складові згідно з наведеною схемою.

Готовність вчинити якусь дію пов'язана з емоційною сферою людини. Вона виникає з усвідомлення важливості окресленої проблеми й означає налаштованість на щось, постає під впливом нагальних потреб, суспільних і власних цінностей. На її рівень впливають креативність, еластичність, комунікативність, конструктивне незадоволення, відчуття ризику [42]. Суть готовності до діяльності прояснює концепція людини [43] з високою потребою розвитку, високим рівнем емпатії та нонконформізму. Людини, звичної до актів трансгресії, тобто сталого розширення простору власних фізичних чи інтелектуальних можливостей, подолання меж пізнання, бар'єрів і стереотипів для реалізації потреби успіху й досягнень [44]. Усі означені риси мають вплив на формування т. зв. *мотиваційного озброєння*, яке є конче необхідним для інноваційної діяльності.

Рівень мотиваційного озброєння залежить від чинників, пов'язаних з індивідом; із середовищем, у якому він функціонує; із суспільно-економічною ситуацією в країні, регіоні, світі. Інакше кажучи, готовність до діяльності спрямовує свобода волі індивіда (суб'єкта), а також зовнішні умови. Правильне формування цього елемента поведінки індивіда є дуже важливим, тому що в ньому полягають джерела позитивного мислення й ставлення до зовнішніх збудників як до викликів, а не загроз.

Рисунок 6.

Схема суб'єктного підходу до інноваційності



Джерело: Авторська розробка.

Уміння означає «вправність у чомусь, яка виникає зі знання про щось». Загалом є знанням, адже саме завдяки знанню людина в змозі розпочати чи сприйняти нову діяльність, відмінну від попередньої. Уміння у сфері провадження інноваційної діяльності на конкретному підприємстві є похідними здобутої працівниками й менеджерами загальної та професійної освіти; знання, здобутого в рамках безперервного навчання; досвіду. Залежать від процесів навчання й учіння.

Уміння набуваються на різних відрізках життя індивіда й розвитку підприємства. Основи умінь формуються щойно індивід стає працівником. Це означає, що підприємство на той час має невеликий вплив на перебіг процесу навчання. Однак під час набору працівників із кандидатів підприємство, застосовуючи «модель сита», може знайти осіб із потрібним рівнем умінь. Проте тягар відповідальності за «якість» умінь лежить на індивіді, а

не на підприємстві. У цьому випадку істотною є також роль держави, особливо у сфері створення системних та інституційних умов.

Можливості в загальному сенсі – це способи, які дають змогу втілити щось (потенційне буття явища), а також ситуації різного роду, які вможливають досягнення в даній ділянці. Способами здійснення інновації є фінансові, економічні, технічні, інституціональні, системні та ін. умови. Їхнє існування залежить переважно від держави, а також і від підприємства та індивіда. Це не означає, що індивід, наприклад, має взяти на себе фінансовий тягар інновацій, утілюваних на підприємстві, натомість він має включитися в процес пошуку джерел фінансування нових рішень. Такі диспозиції, разом із готовністю й умінням, є необхідними умовами успішності інноваційного процесу. Користуючись підходом С. Марчиняка до функції людського капіталу [45], можна сказати, що умови, які доповнюють комплект умов виникнення інноваційності індивіда полягають у відповідях на питання: Чи зможе (зуміє) скористатися з наявного ресурсу знання? Чи зуміє створити нове знання? Чи зуміє зберегти, примножити й поширити знання?

При аналізі кожної зі складових інноваційності вказувалося на суб'єктів створення умов інноваційних процесів: індивід, підприємство, держава. Проте саме від індивіда, людини – чи то робітника, чи менеджера, або представника влади – залежать умови, які або сприятимуть, або гальмуватимуть пошуки, упровадження та поширення інноваційних змін.

Виділені елементи мають комплементарний характер і для досягнення окресленої мети мають бути наявні всі. Проте внесок кожного в конкретній ситуації різний. Нестача в одній сфері може бути компенсована більшим потенціалом – в іншій. Прикладом цього є ситуація, коли людина почувається джерелом дій (ХОЧЕ), розуміє їх (УМІЄ, має знання) і в змозі подолати перешкоди на шляху до мети (ЗМОЖЕ).

Це теоретичний підхід, але як інструмент він дає можливість усвідомлення, що справжнє підґрунтя інноваційності полягає в соціопсихологічній, а не технічній площині. Багато бар'єрів технічного походження вдалося б подолати завдяки **появі окреслених умов на суб'єктивному рівні, завдяки інвестиціям у людський та інтелектуальний капітали.**

Представлені методологічні передумови незабаром проходять стадію емпіричної верифікації. Слідом за теоретичною концепцією йдуть рішення.

5. Підсумки

Інтереси національної економіки, окремих підприємств і суспільства вимагають цілісного підходу до формування інноваційності. Для виконання цієї умови слід звернути увагу на суб'єктивний бік інноваційних процесів. Це

потребує радикальних змін у свідомості й поведінці та є довготривалим процесом, який вимагає систематичного й послідовного запровадження за-сад і взірців пошуку нового, відкриття, здобуття вартості й самореалізації, для власної користі та добра інших.

Ринок, попри свою недосконалість, є найліпшим способом організації економічної активності. Однак ринок є механізмом, що покликається до людського егоїзму – індивідуалістична прибуткова мотивація як творча сила добробуту індивіда й суспільства. Наслідком цього є досягнення рівноваги через нестабільність і порушення суспільно-економічної єдності. Це вимагає присутності в економічних процесах держави.

Сфера науки й техніки, а також освіти (як фундаментальних для інноваційності) – це класичні простори прояву недосконалості ринку. Звідси – потреба створення державою механізмів, які б сприяли мінімізації розбіжностей поміж вимогами приватної й суспільної ефективності. Ці механізми повинні стимулювати процеси інноваційності згідно з потребами знанневої економіки й інформаційного суспільства, через модернізацію мислення.

Для цього можна використати елементи презентованої концепції, вмонтовані в природну поведінку людини як суб'єкта.

До основних слід віднести такі:

- Суспільні механізми, спрямовані на збільшення мотиваційного озброєння й формування суспільного капіталу (ХОТІТИ).
- Освітні механізми, спрямовані на збільшення освітнього арсеналу, тобто надання людям мистецтва здобування корисних для діяльності знань, а також навичок життя в інформаційному суспільстві (УМІТИ).
- Інфраструктурні механізми, спрямовані на формування реалізаційних можливостей (ЗУМІТИ).

Суспільні механізми – фундаментальні, вони апелюють до біологічних, психологічних і соціологічних підстав людського буття. Визначають, чи матимемо справу з суспільством, сповненим енергії, жаги діяльності й співпраці, з відповідними культурними одиницями й суспільним капіталом. Досягнення такого стану, на жаль, вимагає не одного року. Відтак не можна баритися зі створенням рівних шансів як основи мотивації, зміцненням етичних позицій, зменшенням рівня бідності та маргіналізації, заохоченням професіоналізму, поширенням здорового образу життя. У практиці індивідуальної та колективної поведінки, питання з цієї групи є реалізовані за допомогою несумісного з конкуренцією інструментарію або відсуваються на подальшу перспективу.

Освітні механізми належать до тих, яким надається особливе значення при виконанні вимог знанневої економіки. Це видно, наприклад, зі стратегічних програмних документів інформаційного суспільства (ePolska,

eEurope). В їх основі – свідомість і компетенція. Уможливають розуміння потреби застосування відмінних способів здійснення вибору в умовах ЗЕ і безальтернативності ставки на інноваційність. В інформаційному суспільстві в змозі «знайти себе» лише той, хто володіє навичками використання благ, що їх дають знання, для підвищення рівня особистого й професійного життя. Освітні механізми пов'язані з системою освіти та вищої школи, звичаями використання набутого досвіду, системою безперервної освіти. У царині освіти ринковий механізм вимагає різноманітного сприяння й звідси впливає нагальна потреба у:

- системі постійної координації освіти, ринку праці та співпраці закладів освіти з підприємствами;
- еластичному формуванні креативності та підприємництва;
- поєднанні навчання з вихованням духу співпраці, порядності, відчуття громадянського обов'язку;
- спрямуванні на еластичне пристосування до нових викликів (креативність, безперервне навчання, підприємливість);
- звільненні стратегічного мислення;
- готовності до використання знань і створення завдяки їм нових благ.

Інфраструктурні механізми як взаємозалежні складові, які просувають процеси інноваційності, належать до створення технічної, інформаційної, економічної інфраструктури управління знанням і мають доповнюючий характер. Ефективність механізмів двох попередніх груп неможлива без інвестицій в інформаційні та телекомунікаційні технології. Але водночас ефективність цієї інфраструктури була б неповною без суспільних і освітніх механізмів. Інфраструктурні механізми обіймають формування реалізаційних можливостей і створюють умови для віртуалізації дійсності – вільного потоку інформації та знання.

Означені три групи механізмів, скерованих на формування інноваційності з суб'єктного боку мають бути узгоджені з механізмами зі сфери економічної політики, спрямованими на збільшення ефективності ринків. Ідеться про структурну політику перетворення технологічних здобутків на підвищення конкурентоспроможності економіки, сприяння розвитку сектору НДДКР, фінансування локальних осередків інноваційності, що гарантує стабільний приплив свіжих думок та ідей, сприяння трансферу знання й технології, створення розгалуженої мережі дорадчих послуг для бізнесу тощо.

Інструменти, застосовувані в рамках окремих механізмів, мають шанси започаткувати й стимулювати інноваційну діяльність за умови дотримання відповідних правил (ідеться про формальні інституції (право) й неформальні (загальноприйняті схеми мислення, діяльності й оцінювання)). Суку-

пність цих інституцій може багаторазово, опосередковано й безпосередньо впливати на рівень інноваційності. Для прикладу можна назвати неухильне дотримання в країні конституційного ладу, що гарантує громадянину свободу вибору, верховенство права, боротьбу з корупцією, охорону інтелектуальної власності, механізми блокування надприбутків, систему управління якістю, збільшення публічних форм діяльності в неринковій сфері. Не можна забувати, що інноваційність є також функцією успадкованих від попередніх поколінь стереотипів пошуку нового чи культивування традиціоналізму.

З огляду на суспільні, економічні й культурні особливості, процес формування в Польщі змін, що відповідатимуть потребам знаннєвої економіки не буде легким, а особливо у випадку поширення суб'єктного підходу, який створює умови як для більшої самодіяльності, так і для більшої відповідальності.

Запропонований суб'єктний підхід до інноваційності перегукується зі змінами в шкільництві. Новий погляд на доктрини освіти й виховання спрямований у бік парадигми суб'єктної освіти. Дедалі ширша наукова рефлексія, поєднана з інтуїцією педагогів, батьків та всіх причетних до освітнього процесу й виховання людини – здобувача й шукача нового, – становить своєрідний суспільний капітал і силу суспільства.

Формування позицій, відзначених відвертістю, уявою, здатністю до безперервної самоосвіти й інтелектуальної автономії є істотним кроком у будівництві й розвитку інноваційності людей, які в майбутньому стануть робітниками, підприємцями, менеджерами, урядовцями, прийматимуть рішення.

Причиною браку в Польщі можливості реалізації цих та багатьох інших, необхідних для піднесення рівня інноваційності починань є труднощі, пов'язані з інституційними вадами ладу, нездатного до усунення асиметрії між конкуруючими силами суб'єктів приватної й публічної сфер. Бракує інституційних меж ігнорування прав інших, чіткого й не пов'язаного з інтересами політиків і бізнесу інформування суспільства, аби люди могли здійснювати вибір. Політики занадто часто опиняються під пресою громадської непокори в ситуаціях, що вимагають відповідальності.

Лісабонська стратегія з погляду інноваційних потреб Польщі, попри те, що формулює правильну мету, може дати лише частковий ефект. Передбачені в ній засоби реалізації мети сприятимуть деформації ринків. Вплив з гори на розвиток сформалізованої освіти не є достатньо синхронізований із попитом на даний вид кваліфікації. Бракує механізмів запобігання відтоку мізків із країн – нових членів ЄС. Акцент на суспільних цілях за допомогою інструментів, які входять у суперечність з економічною ефективністю, ставить уряди менш заможних країн перед дилемою, яку неможливо розв'язати без шкоди для інноваційних процесів.

Оздоровлення ситуації в Польщі буде надто складною справою, якщо держава не відмовиться від погляду на освіту й сферу НДДКР переважно як

на залишкову в плані фінансування, попри систематичне зростання видатків на цю сферу приватного сектора. Великим викликом також є неухильне й безперервне піднесення рівня кваліфікації на шляху постійного вдосконалення, для чого мають бути задіяні дієві фіскальні стимули.

Література

1. U. Beck, A. Giddens, S. Lash, *Reflective modernisation*, Cambridge: Polity Press, 1994.
2. Schumpeter Joseph, *Teoria rozwoju gospodarczego*, Warszawa: PWN, 1960 [*The Theory of Economic Development*, Cambridge: Harvard University Press, 1934 (1912)].
3. Mansfield Edwin, *The Economic of Technological Innovation*, New York: Norton, 1968.
4. Solow Robert M., «Technical Change and the Aggregate Production Function», *Review of Economics and Statistics*, 1956, Vol. 39.
5. M. Horx, *Die acht Sphären der Zukunft*, Wien-München 2002.
6. U. Beck, A. Giddens, S. Lash, *Reflective modernisation*, Cambridge: Polity Press, 1994.
7. Drucker Peter F., *Innowacje i przedsiębiorczość. Praktyka i zasady*, Warszawa: PWE, 1992 [*Innovation and Enterpreneurship. Practice and Principles*, New York: Harper & Row, 1985].
8. Drucker Peter F., *Frontiers of Management*, New York: Harper & Row, 1954.
9. *A New Economy? The Changing Role of Innovation and Information Technology in Growth*, Paris: OECD 2000.
10. Romer Paul, «Increasing Returns and Long-Run Growth», *Journal of Political Economy* 1986, No. 94, pp. 1002-1037.
11. Drucker Peter F., *Spółeczeństwo postkapitalistyczne*, Warszawa: Wyd. Naukowe PWN, 1999 [*The Post-Capitalist Society*, New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 1993].
12. Stiglitz Joseph E., *Knowledge for Development. Economic Science*, Washington: The World Bank, 1999
13. Kwaśnicki Witold, *Knowledge, Innovation and Economy. An Evolutionary Exploration*, Cheltenham, UK, Brookfield, US: Edward Elgar Publishing, 1996.
14. Schumacher Ernst F., *Małe jest piękne*, Warszawa, Państwowy Instytut Wydawniczy, 1981 [*Small is Beautiful*, Published by Abacus, 1974].

15. Thurow Lester C., *Przyszłość kapitalizmu*, Wyd. Dolnośląskie, Wrocław 1999 [*The Future of Capitalism*, New York: William Morrow & Company, 1996].
16. *Knowledge Management in the Learning Society*, Centre for Educational Research and Innovation, Paris: OECD, 2000.
17. Handy Charles, *Wiek paradoksu, W poszukiwaniu sensu przyszłości*, Warszawa: Dom Wydawniczy ABC, 1996 [*The Empty Raincoat. Making Sense of the Future*, New York: HBS Press, 1994].
18. Dobija Dorota, *Pomiar i sprawozdawczość kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa*, Warszawa: Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Zarządzania im. Leona Kuźmińskiego, 2003.
19. Brooking Annie, *Intellectual Capital*, London: Thomas Business Press, 1996.
20. Edvinsson Leif, Melone Michael S., *Kapitał intelektualny*, Wyd. Naukowe PWN, 2001 [*Intellectual Capital*, New York: Harper Business, 1997].
21. Brennan Niamh, Connell Brenda, «Intellectual capital: current issues and policy implications», *Journal of Intellectual Capital* 2000, Vol. 1, No. 3, pp. 206-240.
22. Śliwa Kazimierz R., *O organizacjach inteligentnych i rozwiązywaniu złożonych problemów zarządzania nimi*, Warszawa: Wyższa Szkoła Menedżerska, 2001.
23. Nonaka Ikujiro, Takeuchi Hirotaka, *Kreowanie wiedzy w organizacji. Jak spółki japońskie dynamizują procesy innowacyjne*, Warszawa, Poltext, 2000 [*The Knowledge-Creating Company. How Japanese Companies Create the Dynamic of Innovation*, New York: Oxford University Press, 1995].
24. *Polska w drodze do globalnego społeczeństwa informacyjnego*, Raport o rozwoju społecznym, Warszawa: UNDP, 2002.
25. *Gospodarka oparta na wiedzy. Wyzwania dla Polski XXI wieku*, Kukliński Antoni (red.), Warszawa: Komitet Badań Naukowych, 2001
26. Drucker, *Spółczesność postkomunistyczna*, s. 22.
27. Kleer Jerzy, «Czym jest GOW», w: *Gospodarka oparta na wiedzy. Perspektywy Banku Światowego*, Kukliński Antoni (red.), Warszawa: Biuro Banku Światowego w Polsce, Komitet Badań Naukowych, 2003, pp. 297-302.
28. ePolska. *Plan działań na rzecz rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce na lata 2001-2006*, Warszawa: Ministerstwo Gospodarki, 2000.
29. *Procesy innowacyjne w polskiej gospodarce*, Raport 26, Warszawa: Rada Strategii Społeczno-Gospodarczej, 2005, s. 96.

30. Janasz Władysław, «Innowacyjność polskich przedsiębiorstw przemysłowych», w: *Innowacje w rozwoju przedsiębiorczości w procesie transformacji*, Janasz Władysław (red.), Warszawa: Difin, 2004.
31. *Procesy innowacyjne w polskiej gospodarce*, s. 100.
32. Sosnowska Alicja, «Obraz innowacyjności polskich przedsiębiorstw według publikowanych źródeł», w: Sosnowska Alicja i in., *Zarządzanie firmą innowacyjną*, Warszawa: Difin, 2000.
33. Rogers E.M., *Diffusion of Innovations*, 3rd ed., New York: The Free Press, 1983.
34. Drucker, *Innowacje i przedsiębiorczość*, s. 43.
35. *Matematyczne modele procesów dyfuzji innowacji*, Zając Kazimierz (red.), Warszawa: Wyd. Naukowe PWN, 1993.
36. Sen Amartya, *Commodities and capabilities*, Amsterdam and New York: North-Holland, 1985.
37. Offer Avner, «Economic Welfare Measurements and Human Well-Being», University of Oxford, *Discussion Papers in Economic and Social History* 2000, no. 34.
38. Rybak Mirosława, *Etyka menedżera. Społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstwa*, Warszawa: Wyd. Naukowe PWN, 2004
39. *Promoting a European framework for Corporate Social Responsibility*, Green Paper, Brussels, European Commission, 2001.
40. *W kręgu filozofii Romana Ingardena*, Stróżewski W., Węgrzecki Adam (red.), Warszawa, Kraków: PWN, 1995
41. Poprzeczko J., *Podmiotowość człowieka i społeczeństwa*, Warszawa: PWN, 1988
42. Cooper Robert K., Sawaf Ayman, *Inteligencja emocjonalna w organizacji i zarządzaniu*, Wyd. Studio EMKA, Warszawa 2000.
43. Koziński Józef, «The role of hubristic motivation in transgressive behavior», *New Idea in Psychology* 1987, No. 3.
44. Koziński Józef, *O człowieku wielowymiarowym*, Warszawa: PWN, 1988.
45. Marciniak Stefan, «Innowacyjność gospodarki a państwo», w: *Zmiany instytucjonalne w polskiej gospodarce rynkowej*, Noga Adam (red), Warszawa: PTE, 2004.